

شرح نسخ

یادداشت یکم: حاشیه تبصرة المتعلمین

عربی صدرایی خوبی

مقدمه

«شرح نسخ» عنوان یادداشت‌هایی است که پیرامون برخی نسخ مهم خطی و چاپی نگارش یافته، شاید انتشار آنها در پیشبرد روند اطلاع رسانی در جامعه مفید باشد. نسخ انتخاب شده عمدتاً نسخه‌هایی هستند که ویژگی خاصی از جهت تاریخ علم و شناخت شخصیت‌ها داشته و به دلایلی در ردیف نسخه‌های معمولی قرار گرفته و ویژگی آنها به فراموشی سپرده شده است. یادداشت اول شرح نسخ، به نسخه‌ای از حاشیه تبصرة المتعلمین شیخ الشریعه اصفهانی اختصاص دارد.

بسم

حاشیه تبصرة المتعلمین شیخ الشریعه اصفهانی

شیخ الشریعه اصفهانی

شیخ الشریعه فتح الله بن محمد جواد نمازی غروی شیرازی اصفهانی، متوفای ۱۳۳۹ق در نجف اشرف، از مراجع شیعیان بعد از آخوند خراسانی که فهم و نبوغ علمی ایشان زیانزد خاص و عام بوده و ترجمه وی در کتابهای شرح حال به تفصیل گزارش شده است.

یکی از شاگردان ایشان صدر الاسلام محمد امین امامی فرزند حاج میرزایحیی امام جمعه خوبی است. صدر الاسلام شیفته شخصیت استادش بوده و در کتابش *مرآت الشرق* مفصل‌ترین شرح حال را

برای وی نوشته است.^۱ او همچنین اغلب آثار استادش را برای خود نویسانیده که هم اکنون، نسخه منحصراً تعدادی از آثار شیخ الشریعه، متعلق به کتابخانه صدرالاسلام خوبی است که از مهم ترین آنها به مناظره شیخ الشریعه با آلوسی می توان اشاره کرد.

کتابخانه صدرالاسلام پس از درگذشت وی - به صلاح دید زنده یاد دکتر عباس زریاب خوبی - توسط ورثه ایشان به کتابخانه حضرت آیت الله نجفی مرعشی اهدا گردید. که نسخ خطی آن در ضمن فهرست نسخه های خطی این کتابخانه - مجلد ۲۲ الی ۲۵ - به صورت متفرقه معرفی شده است. نسخه ای که در اینجا معرفی می گردد، یکی از نسخه های چاپی کتابخانه مرحوم صدرالاسلام خوبی است.

مشخصات نسخه

این نسخه، حاشیه تبصرة المتعلمین فی احکام الدین تألیف علامه حلی، حسن بن یوسف بن مطهر (م ۷۲۶ ق) است که در شهر بمبئی در هند در سال ۱۳۳۲ قمری در ۲۰۷ صفحه در قطع رقیعی و هر صفحه دارای هفده سطر، در مطبوعه مظفری به چاپ رسیده است. و هم اکنون به شماره (۵۴۶۷) در مخزن کتابهای چاپ هند در کتابخانه آیت الله مرعشی نگهداری می شود.

ویژگی اول: کاتب نسخه و محل تحریر

کاتب این نسخه - چاپ سنگی - شیخ محمد بن شیخ مهدی زنانی اصفهانی است. او در تحریر این نسخه دقت و حوصله کافی را به خرج داده و با خط نسخ زیبا و خوانا آن را کتابت و در گذاردن علائم نگارشی و رسم الخطی مانند: تشدید، همزه، و تحریر رکابه در صفحات زوج و فرد نسخه، نهایت دقت را رعایت نموده است.

این نسخه را کاتب به تصریح خودش، در نجف اشرف تحریر و در ربیع الثانی ۱۳۳۲ ق برابر با عید نوروز، به پایان رسانده، و برای چاپ به هند ارسال شده است. گویا حواشی نسخه را نیز همین کاتب، تحریر نموده است.

ویژگی دوم: حواشی نسخه

در متن این نسخه «تبصرة المتعلمین فی احکام الدین» علامه حلی، به چاپ رسیده، ناشر در صفحه اول عنوان نموده که هدف اصلی وی از چاپ این کتاب، انتشار حواشی شیخ الشریعه بر تبصره بوده است. عبارت ناشر چنین است:

«... و بعد فقد کثر الحاح کثیر من الاخیار المتدینین والصلحاء المتورعین علی حجة الاسلام و المسلمین افضل العلماء العاملين اققه الفقهاء الراشدين آية الله فی العالمین الحاج میرزا فتح الله الغروی الشیرازی الاصبهانی المشتهر بشیخ الشریعة شید الله تعالی بافاضاته ارکان الملة المنیعة فی تعلیق حاشیته علی کتاب التبصرة لحجة الخاصة علی العامة آیت الله العلامة قدس الله مضجعه لشدة حاجتهم بمعرفة

۱. رك: مرآة الشرق، ج ۲، ص ۱۰۳۶ - ۱۰۶۱.

فتاواه و مختاراته و مواقع استدراکاته فاجاب مسؤلهم...».

این حواشی به صورت فتوایی است که شیخ الشریعه آنها را برای عمل مقلدین خود نوشته و در حواشی نسخه با امضای «شیخ الشریعه مد ظله»، به چاپ رسیده است. در آغاز این نسخه، تاییدیۀ وی، مبنی بر جواز عمل به این حواشی آمده، با این عبارت:

«هو العزیز بسم الله الرحمن الرحیم. لا بأس بالعمل بهذا الكتاب المستطاب مع ما علقت علیه من الحواشی من الأثم الجانی فتح الله الغروی الاصبهانی المشتهر بشیخ الشریعة عفی عنه» و در زیر آن مهر بیضوی است با سجع «فتح الله شریعة الحق...».

این حواشی در ذریعه گزارش نشده، و شیخ آقا بزرگ در ذیل عنوان «حواشی تبصرة المتعلمین» به این عبارت اکتفاء نموده است: «تبصرة المتعلمین فی احکام الدین للعلامة جمال الدین حسن الحلی، علیها حواشی فتوائية كثيرة لكنها مختصرة غير قابلة للذكر»^۱.

شایان ذکر است که: کتاب تبصرة المتعلمین - قبل از این چاپ - در رجب سال ۱۳۲۳ق، در بمبئی هند، در مطبعه گلزار حسنی، در ۱۹۲ص، نیز چاپ شده است. ناشر آن چاپ، شیخ محمد مهدی محلاتی نجل شیخ علی محلاتی حایری است. ناشر در صفحه اول عنوان نموده که این کتاب را به درخواست جماعت خوجه ها که ساکن مسقط بوده اند، با تعلیقات و حواشی محمد طه نجف، به چاپ رسانده و نسخه ای از آن در مخزن کتب چاپ هند کتابخانه آیت الله مرعشی به شماره (۱۲۸۰) نگهداری می شود.

ویژگی سوم: تصحیح نسخه توسط مؤلف

از ویژگی های مهم این نسخه آن است که بعد از چاپ، توسط مؤلف تصحیح گردیده است. اصلاحات مؤلف با قلم سرخ بوده و در موارد اندکی است.

ویژگی چهارم: مالک نسخه

مؤلف پس از اصلاح این نسخه به خط خودش در نجف اشرف، آن را برای شاگرد مبرز خود - صدر الاسلام محمد امین امامی - که ساکن تهران بوده ارسال نموده است. صدر الاسلام در صفحه اول نسخه ضمن یادداشتی عنوان نموده که این هدیه استادش در ذیحجه ۱۳۳۸ق، در تهران به دستش رسیده است. و در زیر یادداشت وی و همچنین در ص ۲۰۶، مهر بیضوی کتابخانه وی با سجع «من کتب الاقل محمد امین النجفی الخویی ۱۳۲۸» دیده می شود.

ویژگی پنجم: تصحیح تبصره با نسخه خوانده شده بر علامه حلّی

در خاتمة الطبع تصریح شده، که این نسخه تبصرة الاحکام، قبل از چاپ، با نسخه ای که با نسخه عرض شده بر علامه حلّی تصحیح شده بوده، تصحیح گردیده است.

ویژگی ششم: بخشنامه ای در جلوگیری از اشاعة فحشا و منکرات

صدر الاسلام به این نسخه دو برگ الحاق نموده، برگ اول در آغاز نسخه - که در آن فهرست مطالب کتاب را نوشته - و برگ دوم را در آخر نسخه، اضافه نموده است. این دو برگ را صدر الاسلام از بخشنامه ای دولتی که در قطع بزرگ بوده و پشت آن سفید بوده، تهیه و به نسخه ضمیمه نموده است. این بخشنامه اهمیت دراد و در آن توجه به مقررات دینی و رعایت آنها به دوایر دولتی ابلاغ گردید. چون قصد صدر الاسلام استفاده از کاغذ این بخشنامه برای تهیه دو برگ سفید بوده، لذا بخش هایی از عنوان و حواشی آن و همچنین مطالب پایانی، از بین رفته است. آنچه از این بخشنامه، در این دو برگ الحاقی باقی مانده چنین است:

پشت برگ اول:

«بسمله. یا ایها الذین آمنوا کونوا انصارا لله. بسم الله تعالی این پنج فقره سواد با اصول خود که ... حرره الاحقر یحیی الخوی فی السادس...».

در پشت برگ دوم، چهار فقره از پنج فقره ابلاغی، موجود است، بدین عبارت:

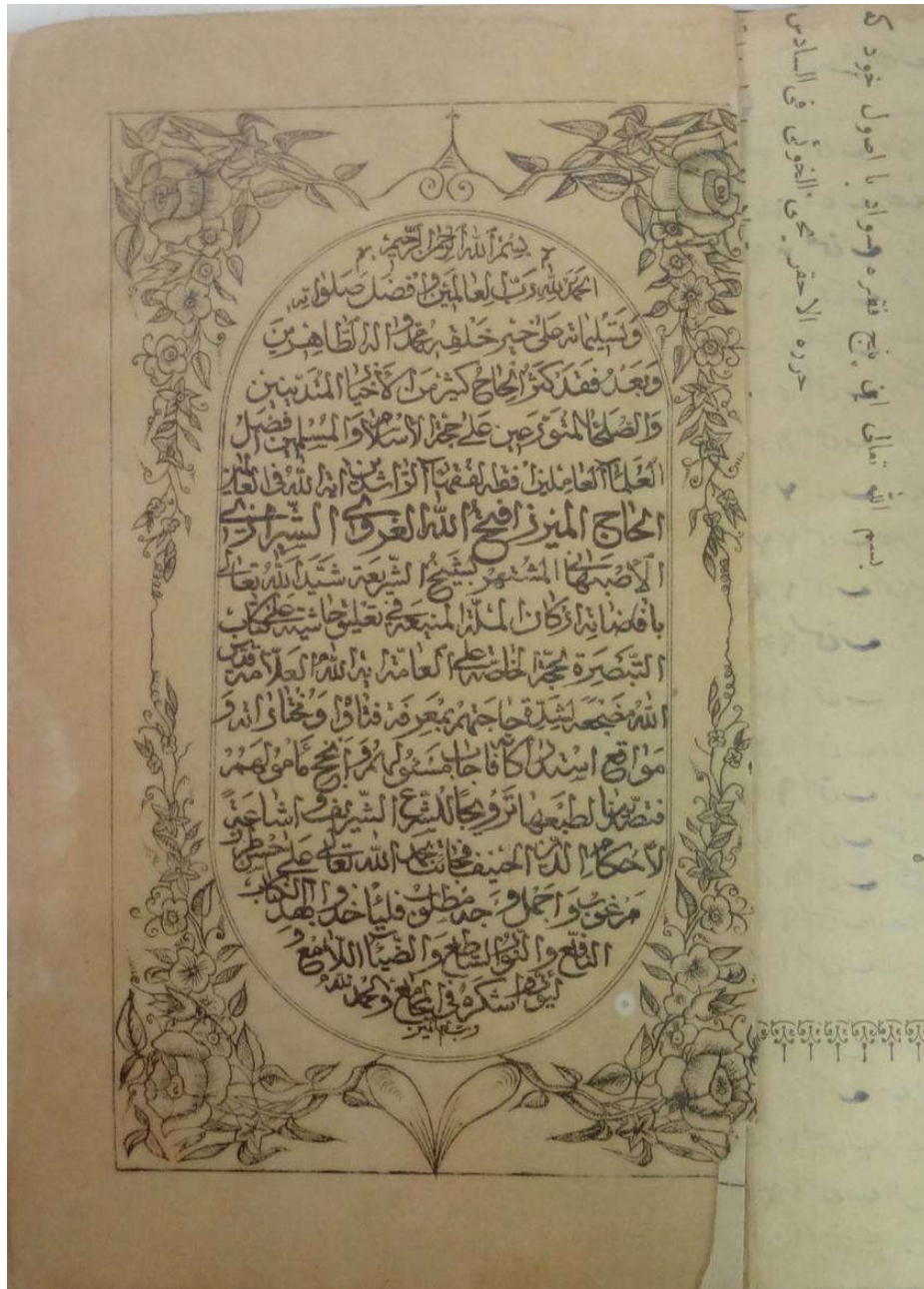
«اولاً: در باب جلوگیری از اشاعه فحشا و منکرات از قبیل خرید و فروش مسکرات و قمارخانه ها و نمایش های مضرّ به دیانت و اخلاق و غیر ذلک و همچنین تعلیم و تعلم و ساختن آلات لهویه به اداره نظمیّه دستور لازم صادر شده است که جداً جلوگیری نموده و مرتکبین را تعقیب نمایند. ثانیاً: به وزارت علوم اکیداً خاطر نشان شده است که اگر در پاره ای مدارس مخالف دین اسلام، تبلیغ دیانتی نمایند جداً اقدام نموده و تبلیغات مزبوره را قدغن نمایند. ثالثاً: نسبت به رفع توقیف مواد ۱۴۲ الی ۱۴۹ قانون اصول محاکمات حقوقی و بطوری که خاطر آن ذوات محترم مسبوق است تصویب نامه از هیئت وزراء عظام صادر و به وزارت علیه ابلاغ گردیده است.

رابعاً: در باب دخالت دیوان تمیز در امور مرتبطه به شرع اقدس نیز اگر چه مطابق قانون دیوان مزبور حق دخالت در ماهیت دعوی را نداشته و تا بحال هم دخالتی نمی نموده است معذالک به وزارت عدلیه اوامر مقتضیه صادر شد که مداخله در امور شرعیه ننمایند.

و ضمناً به استحضار آن ذوات محترم می رساند که با اجرای کامل مواد ۱۴۲ الی ۱۴۹ قانون موقتی اصول محاکمات حقوقی و با عطف توجه به این نکته که احکام صادره از محاضر شرعیه قابل تمیز نیستند دیگر برای دیوان تمیز دخالتی باقی نخواهد بود».

و آخر دعوانا ان الحمد لله رب العالمین

بسم الله تعالى اي فيج فقره وهو ان با اصول خود ك
حوزه الاحقر يحي النجوى في السادس

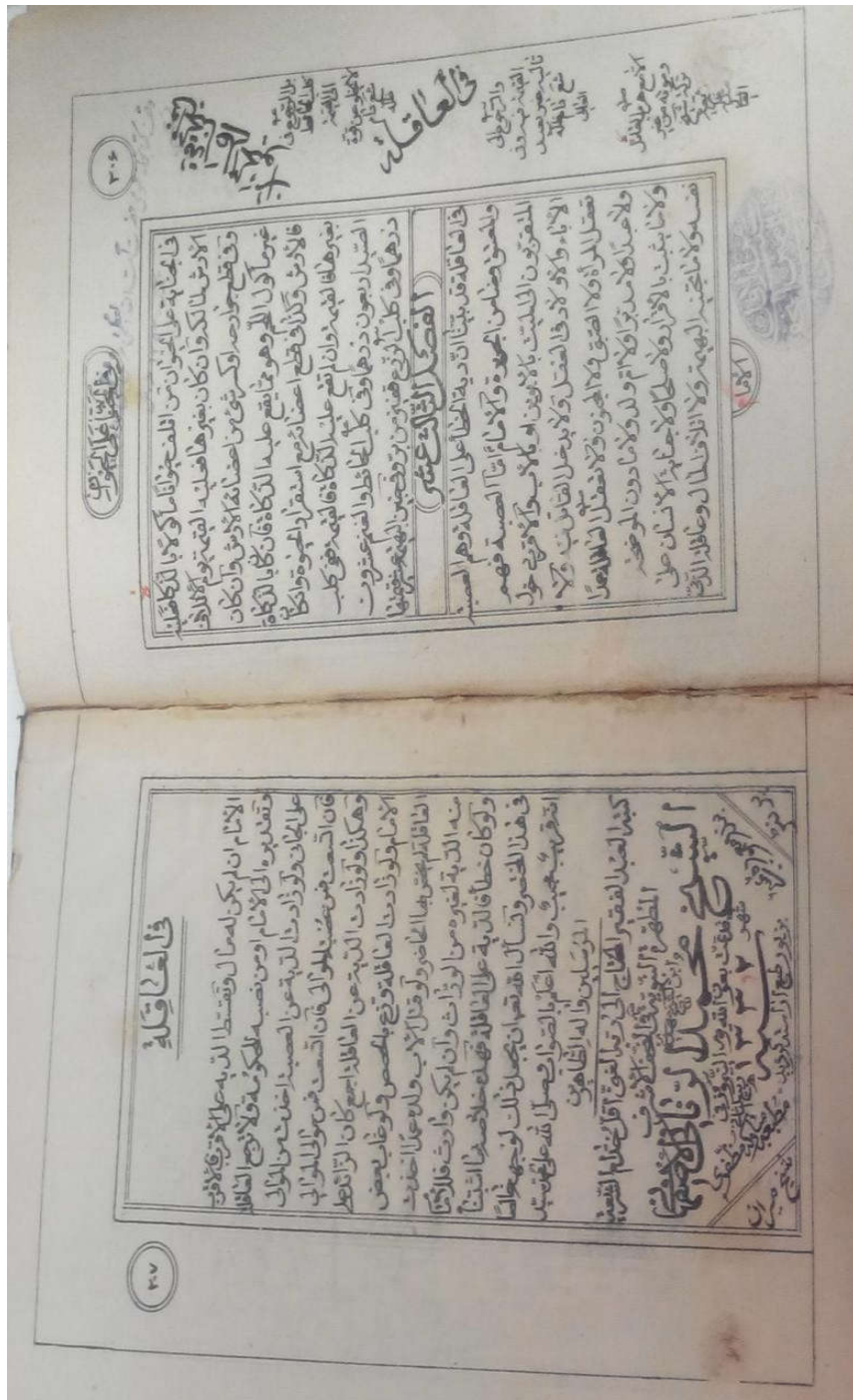
صفحة عنوان نسخة چایی حاشیه تبصرة المتعلمین

صفحة اول كتاب بادستخط صدر الاسلام امامي

و تاييده شيخ الشريعة اصفهاني

برگ آخر نسخه با ترقیمه کاتب نسخه چاپ سنگی

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
الحمد لله رب العالمين والصلوة على خير
خلقته محمد وآله الطاهرين محمد بن عبد الله نفعنا
لكتابته هذا الكتاب المستطاب الطاهر بمنه وحواسبه إلى
صوت الصواب فحانت كما أرى فأوصارت كما أحببتنا وقد بذلنا
الجهد في تصحيح المتن وتعليقنا وقابلنا المتن على التبعين
المقابلة على المعروضة على أيد الله العلامنا المحلى قدس
سره المقررة عليه وحواسه على خط أيد الله الأصغر
ذام ظله العالی فله عثر على غلطة أصحناه ولا على تحريف
الأصلناه فدرككم يا أخوان الذين بهذا اللؤلؤ المكنون
من جازرة تامنة في فقد الهمس منبته على غايته الذوق
والألقان والتبيين وأخبرونا أن الحمد لله الطاهر
وأننا اقتضينا لشريعة المطهرة النبوية ابن الشيخ مهدي
الشيخ محمد الرضا في الأصفهاني
وقد طبعت مع كمال الدقة بمطبعة المبارك
المطوري الواقعة في عمورة ممبئي
نمبر ميرزا علي استر محل عمره
١٣٣٢

خاتمة الطبع نسخه

